

“ZAMONAVIY TA’LIMDA SUN’IY INTELLEKTNI QO‘LLASHNING ISTIQBOLLARI VA MUAMMOLARI” XALQARO ILMIY-AMALIY ANJUMAN 22-23-MAY 2026-YIL

SHARQ MUTAFAKKIRLARI MEROSIDA AXLOQIY TARBIYALASHNING USULLARI

Xatamova Nilufar Xaydarovna

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlang’ich ta’lim)

1-kurs magistranti

Ilmiy rahbar: p.f.f.d (PhD) Shonazarova Sevara Rashidovna

Annotatsiya. Ushbu maqolada Sharq mutafakkirlari merosida axloqiy tarbiyalash usullari va ularni zamonaviy ta’lim jarayonida sun’iy intellekt imkoniyatlari bilan uyg’unlashtirish masalasi tahlil qilinadi. Sharq pedagogik tafakkurida axloqiy tarbiya inson kamolotining markaziy sharti sifatida qaralgan. Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Yusuf Xos Hojib, Alisher Navoiy, Ahmad Yassaviy va boshqa mutafakkirlar asarlarida ilm, odob, halollik, adolat, sabr, mehr-oqibat, mehnatsevarlik, kamtarlik, rostgo’ylik va insonparvarlik g’oyalari keng yoritilgan. Maqolada ushbu merosdagi tarbiya usullari — ibrat, nasihat, suhbat, hikmatli so‘z, amaliy faoliyat, o‘zini tarbiyalash, jamoaviy munosabat va ma’naviy tahlil metodlari asosida ko‘rib chiqiladi. Sun’iy intellekt esa axloqiy mazmundagi matnlar, vaziyatli topshiriqlar, savol-javob, qahramon xatti-harakatini tahlil qilish va individual tarbiyaviy mashqlar yaratishda yordamchi vosita sifatida talqin qilinadi.

Kalit so‘zlar: Sharq mutafakkirlari, axloqiy tarbiya, sun’iy intellekt, ma’naviy meros, odob, komil inson, pedagogik metod, tarbiya texnologiyalari.

METHODS OF MORAL EDUCATION IN THE HERITAGE OF EASTERN THINKERS

Xatamova Nilufar Xaydarovna

Termiz University of Economics and Service

“ZAMONAVIY TA’LIMDA SUN’IY INTELLEKTNI QO‘LLASHNING ISTIQBOLLARI VA MUAMMOLARI” XALQARO ILMIY-AMALIY ANJUMAN 22-23-MAY 2026-YIL

Master’s student of Theory and Methodology of Education and Upbringing
Primary Education, 1st year

Scientific supervisor: Shonazarova Sevara Rashidovna
PhD in Pedagogical Sciences

Abstract. This article analyzes the methods of moral education in the heritage of Eastern thinkers and the issue of integrating them with the opportunities of artificial intelligence in the modern educational process. In Eastern pedagogical thought, moral education has been regarded as a central condition for human perfection. In the works of Abu Nasr Al-Farabi, Abu Rayhan Beruni, Abu Ali ibn Sina, Yusuf Khos Hajib, Alisher Navoi, Ahmad Yassawi, and other thinkers, ideas such as knowledge, etiquette, honesty, justice, patience, kindness, diligence, modesty, truthfulness, and humanism are widely reflected. The article examines educational methods found in this heritage, including personal example, advice, conversation, wise sayings, practical activity, self-education, collective relations, and spiritual analysis. Artificial intelligence is interpreted as an auxiliary tool in creating morally oriented texts, situational tasks, question-and-answer activities, analysis of characters’ actions, and individual educational exercises.

Keywords: Eastern thinkers, moral education, artificial intelligence, spiritual heritage, etiquette, perfect person, pedagogical method, educational technologies.

МЕТОДЫ ПРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ В НАСЛЕДИИ ВОСТОЧНЫХ МЫСЛИТЕЛЕЙ

Хатамова Нилуфар Хайдаровна

Термезский университет экономики и сервиса
магистрант 1-го курса специальности
«Теория и методика образования и воспитания»
направление: начальное образование

“ZAMONAVIY TA’LIMDA SUN’IY INTELLEKTNI QO‘LLASHNING ISTIQBOLLARI VA MUAMMOLARI” XALQARO ILMIY-AMALIY ANJUMAN 22-23-MAY 2026-YIL

Научный руководитель: Шо Назарова Севара Рашидовна
доктор философии по педагогическим наукам (PhD)

Аннотация. В данной статье анализируются методы нравственного воспитания в наследии восточных мыслителей и вопросы их интеграции с возможностями искусственного интеллекта в современном образовательном процессе. В восточной педагогической мысли нравственное воспитание рассматривалось как центральное условие совершенствования личности. В трудах Абу Насра Фараби, Абу Райхана Беруни, Абу Али ибн Сины, Юсуфа Хос Хожиба, Алишера Навои, Ахмада Яссави и других мыслителей широко освещены идеи знания, этикета, честности, справедливости, терпения, милосердия, трудолюбия, скромности, правдивости и гуманизма. В статье методы воспитания, представленные в данном наследии, рассматриваются на основе личного примера, наставления, беседы, мудрых изречений, практической деятельности, самовоспитания, коллективных отношений и духовного анализа. Искусственный интеллект трактуется как вспомогательное средство при создании текстов нравственного содержания, ситуационных заданий, вопросов и ответов, анализе поступков героев и разработке индивидуальных воспитательных упражнений.

Ключевые слова: восточные мыслители, нравственное воспитание, искусственный интеллект, духовное наследие, этикет, совершенная личность, педагогический метод, воспитательные технологии.

Kirish. Axloqiy tarbiya har qanday jamiyatda inson shaxsini shakllantirishning eng muhim omillaridan biri hisoblanadi. Ilm, kasb, texnologiya va iqtisodiy taraqqiyot qanchalik rivojlanmasin, agar insonda odob, halollik, adolat, mas’uliyat, mehr-oqibat va vijdon bo‘lmasa, bunday taraqqiyot barqaror ma’naviy natija bermaydi. Shu sababli Sharq mutafakkirlari asarlarida tarbiya masalasi doimo ilm bilan birga talqin qilingan. Ularning qarashlarida bilimli bo‘lishning o‘zi yetarli emas; bilim axloq bilan uyg‘unlashgandagina inson kamoloti yuzaga keladi.

“ZAMONAVIY TA’LIMDA SUN’IY INTELLEKTNI QO‘LLASHNING ISTIQBOLLARI VA MUAMMOLARI” XALQARO ILMIY-AMALIY ANJUMAN 22-23-MAY 2026-YIL

Sharq pedagogik tafakkurida axloqiy tarbiya faqat nasihat berish yoki qoidalarni yodlatishdan iborat bo‘lmagan. U insonning ichki dunyosini tarbiyalash, xulqini me‘yorlashtirish, jamiyatga foydali shaxs sifatida shakllantirish, o‘zini nazorat qilish va ezgulikka intilish jarayoni sifatida qaralgan. Forobiy “Fozil odamlar shahri” g‘oyasi orqali jamiyat taraqqiyoti fozil insonlar tarbiyasiga bog‘liqligini asoslagan bo‘lsa, Ibn Sino tarbiyada aql, odat, muhit va mashqning ahamiyatini ta’kidlagan. Yusuf Xos Hojib “Qutadg‘u bilig” asarida adolat, bilim, qanoat va aqlni davlat hamda shaxs kamolotining asosiy tayanchi sifatida talqin qilgan. Navoiy esa insoniylik, saxovat, rostgo‘ylik, kamtarlik va mehr-shafqatni komil inson belgisi sifatida yoritgan.

Zamonaviy ta’lim sharoitida ushbu merosni faqat tarixiy ma’lumot sifatida o‘rganish yetarli emas. Uni o‘quvchi hayoti, kundalik xulqi, muloqot madaniyati va qaror qabul qilish jarayoni bilan bog‘lash zarur. Aynan shu nuqtada sun’iy intellekt texnologiyalari yordamchi didaktik vosita sifatida ahamiyat kasb etadi. AI orqali mutafakkirlar fikrlari asosida yoshga mos vaziyatli topshiriqlar, axloqiy tanlov savollari, dialoglar, hikmatli so‘zlarni sharhlash mashqlari va qahramon xatti-harakatini baholash topshiriqlari ishlab chiqish mumkin. Biroq AI axloqiy tarbiyani avtomatlashtira olmaydi. Axloqiy tarbiyada o‘qituvchi shaxsiy namunasi, jonli suhbat, hissiy ta’sir va tarbiyaviy muhit hal qiluvchi o‘rinda qoladi.

Metodologiya. Maqolada nazariy-tahliliy yondashuv asos qilib olindi. Sharq mutafakkirlari merosida axloqiy tarbiyaning mazmuni, usullari va zamonaviy ta’limdagi qo‘llanish imkoniyatlari pedagogik nuqtayi nazardan tahlil qilindi. Tahlil, taqqoslash, umumlashtirish va pedagogik modellashtirish metodlaridan foydalanildi.

Axloqiy tarbiya usullari quyidagi yo‘nalishlar asosida ko‘rib chiqildi: ibrat orqali tarbiyalash, nasihat va hikmatli so‘z orqali tarbiyalash, suhbat va munozara orqali tarbiyalash, amaliy faoliyat orqali tarbiyalash, o‘zini nazorat qilish va o‘zini tarbiyalash, badiiy-estetik ta’sir orqali tarbiyalash. Bu usullar Sharq mutafakkirlari asarlarida turli shakllarda namoyon bo‘ladi.

“ZAMONAVIY TA’LIMDA SUN’IY INTELLEKTNI QO‘LLASHNING ISTIQBOLLARI VA MUAMMOLARI” XALQARO ILMIY-AMALIY ANJUMAN 22-23-MAY 2026-YIL

Sun’iy intellektdan foydalanish metodikasida uchta talab asosiy deb belgilandi. Birinchisi — ma’naviy mazmunning to’g’riligi. AI tomonidan yaratilgan materiallar mutafakkirlar qarashlarini yuzaki yoki noto’g’ri talqin qilmasligi kerak. Ikkinchisi — yoshga moslik. Axloqiy mavzular o’quvchining tushunish darajasiga mos, sodda va hayotiy vaziyatlar orqali berilishi zarur. Uchinchisi — pedagogik nazorat. AI yordamida tuzilgan savollar, dialoglar va matnlar o’qituvchi tomonidan tekshirilishi va tarbiyaviy maqsadga moslashtirilishi shart.

Natijalar. Tahlillar shuni ko’rsatadiki, Sharq mutafakkirlari merosida axloqiy tarbiyalashning eng muhim usullaridan biri ibrat metodidir. Bola yoki yosh avvalo atrofidagi insonlarning xatti-harakatidan o’rnak oladi. Mutafakkirlar fikricha, tarbiyachi o’zi odobli, adolatli, halol va mehribon bo’lmasa, uning nasihati kuchli ta’sir ko’rsatmaydi. Bu yondashuv bugungi ta’lim uchun ham dolzarb: o’qituvchining nutqi, muomalasi, baholashdagi adolati, o’quvchiga munosabati axloqiy tarbiyaning real vositasidir.

Ikkinchi muhim usul — hikmatli so’z va nasihat orqali tarbiyalashdir. Sharq adabiy-pedagogik merosida maqol, hikmat, pand-nasihat, ruboiy, doston va didaktik asarlar orqali axloqiy g’oyalar singdirilgan. Ammo bu usulni bugungi ta’limda mexanik yodlatish shaklida qo’llash zaif natija beradi. Hikmatli so’z o’quvchining hayoti bilan bog’lanmasa, u quruq jumla bo’lib qoladi. Shuning uchun “rostgo’ylik nima uchun muhim?”, “adolatli bo’lish qiyin vaziyatda qanday namoyon bo’ladi?”, “kamtarlik bilan o’ziga ishonch o’rtasidagi farq nima?” kabi savollar orqali tahlil qilish zarur.

Uchinchi usul — suhbat va munozara metodidir. Mutafakkirlar merosida axloqiy kamolot aql, fikr va anglash bilan bog’liq holda talqin qilinadi. Shuning uchun o’quvchi faqat “yaxshi bo’l” degan buyruqni eshitmasligi, balki yaxshilikning mohiyatini tushunishi kerak. Suhbat jarayonida o’quvchi axloqiy vaziyatga baho beradi, o’z fikrini bildiradi, dalil keltiradi va boshqalarning fikrini tinglaydi.

Sun’iy intellekt bu jarayonda yordamchi bo’lishi mumkin. Masalan, AI orqali “Agar do’sting xato qilsa, uni hammaga aytasanmi yoki o’ziga tushuntirasanmi?”, “Topilgan buyumni egasiga qaytarish nima uchun halollik belgisi?”, “Adolat bilan mehribonlik to’qnash kelgan vaziyatda qanday yo’l tutish

“ZAMONAVIY TA’LIMDA SUN’IY INTELLEKTNI QO‘LLASHNING ISTIQBOLLARI VA MUAMMOLARI” XALQARO ILMIY-AMALIY ANJUMAN 22-23-MAY 2026-YIL

kerak?” kabi vaziyatli savollar yaratish mumkin. Bunday topshiriqlar o‘quvchini axloqiy tanlov qilishga va fikrini asoslashga undaydi.

To‘rtinchi usul — amaliy faoliyat orqali tarbiyalashdir. Sharq mutafakkirlari mehnat, xizmat, yordam, saxovat va foydali ishni axloqiy kamolot vositasi sifatida ko‘rgan. Bugungi maktabda bu usul sinfda navbatchilik, jamoaviy loyiha, tabiatni asrash tadbiri, kitobxonlik, mehribonlik aksiyalari, guruhli ish va ijtimoiy foydali faoliyat orqali amalga oshirilishi mumkin. AI esa bunday faoliyat uchun reja, savolnoma, kuzatuv jadvali yoki refleksiya topshiriqlarini tayyorlashda yordam beradi.

Muhokama. Sharq mutafakkirlari merosini zamonaviy ta’limga kiritishda asosiy muammo — uni faqat tarixiy yoki adabiy ma’lumot sifatida berishdir. Bunday yondashuv tarbiyaviy natijani pasaytiradi. Mutafakkirlar g‘oyalari o‘quvchining bugungi hayoti, maktabdagi munosabati, oiladagi xulqi va raqamli muhitdagi odobi bilan bog‘langandagina samarali bo‘ladi.

Sun’iy intellekt bilan bog‘liq eng katta xavf esa axloqiy tarbiyani texnik topshiriqqa aylantirib qo‘yishdir. Axloqiy tarbiya — algoritm emas. AI matn tuzishi, savol berishi yoki vaziyat yaratishi mumkin, lekin vijdon, mehr, shaxsiy namuna va insoniy ta’sirni almashtira olmaydi. Shuning uchun AI yordamchi vosita, o‘qituvchi esa tarbiyaviy jarayonning markaziy subyekti bo‘lib qolishi kerak. Yana bir muhim jihat — AI yaratgan axloqiy vaziyatlar madaniy va milliy qadriyatlarga mos bo‘lishi kerak. Sharq mutafakkirlari merosidagi odob, ota-onaga hurmat, ustozga ehtirom, halollik, mehnat, kamtarlik va adolat g‘oyalari noto‘g‘ri soddalashtirilsa, ularning chuqur ma’nosi yo‘qoladi.

Xulosa. Sharq mutafakkirlari merosida axloqiy tarbiya inson kamolotining asosiy sharti sifatida talqin qilingan. Ularning qarashlarida ilm, odob, adolat, halollik, mehr-oqibat, sabr, mehnatsevarlik va insonparvarlik bir-biri bilan uzviy bog‘liq. Axloqiy tarbiyalash usullari sifatida ibrat, nasihat, suhbat, hikmatli so‘z, amaliy faoliyat, o‘zini nazorat qilish va jamoaviy munosabat alohida ahamiyatga ega.

Demak, Sharq mutafakkirlari merosini sun’iy intellekt bilan uyg‘unlashtirishning eng to‘g‘ri yo‘li — texnologiyani ma’naviy mazmuni boyituvchi, o‘quvchini fikrlashga undovchi va axloqiy vaziyatlarni

“ZAMONAVIY TA’LIMDA SUN’IY INTELLEKTNI QO‘LLASHNING ISTIQBOLLARI VA MUAMMOLARI” XALQARO ILMIY-AMALIY ANJUMAN 22-23-MAY 2026-YIL

tahlil qildirishga xizmat qiluvchi yordamchi vosita sifatida qo‘llashdir. Bu yondashuv yosh avlodni nafaqat bilimli, balki odobli, mas’uliyatli, adolatli va ma’naviy yetuk shaxs sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Forobiy Abu Nasr. Fozil odamlar shahri. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2016.
2. Ibn Sino Abu Ali. Tib qonunlari va axloqiy qarashlar. Toshkent: Fan, 2000.
3. Beruniy Abu Rayhon. Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar. Toshkent: Fan, 1968.
4. Yusuf Xos Hojib. Qutadg‘u bilig. Toshkent: Fan, 1971.
5. Alisher Navoiy. Mahbub ul-qulub. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 2011.
6. Ahmad Yassaviy. Devoni hikmat. Toshkent: Movarounnahr, 2005.
7. Abdullayeva Q. Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi. Toshkent, 2019.
8. Quronov M. Milliy tarbiya asoslari. Toshkent: Ma’naviyat, 2007.